

2017 | 1

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ A TARTALOMBÓL

- *CSÁKÓ JUDIT*
KANCELLÁRIA ÉS TÖRTÉNETÍRÁS
A 14. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON
- *KOVÁCS VIKTÓRIA*
LELESZ PATRÓNUSAI
- *KITANICS MÁTÉ–HANCZ ERIKA–TÓTH TAMÁS–
PAP NORBERT*
A TURBÉKI KEGYTEMPLOM
TÖRÖK ELŐZMÉNYE
- *RADA JÁNOS*
A KULTÚRHARC RETORIKÁJA
ÉS A PROTESTANTIZMUS
- *KÁRBIN ÁKOS*
AZ OSZTRÁK–MAGYAR BANK
ÉS A VALUTAREFORM ELŐZMÉNYEI
- *TURBUCZ DÁVID*
PIŁSUDSKI MEGÍTÉLÉSE MAGYARORSZÁGON
- *VÁMOS PÉTER*
MAGYAR GEOFIZIKUS EXPEDÍCIÓ KÍNÁBAN
1956–1962
- ÁDÁM MAGDA (1925–2017)

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

LIX. ÉVFOLYAM, 2017. 1. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Kitanics Máté–Hancz Erika–Tóth Tamás–Pap Norbert: A turbéki kegytemplom török előzményének kérdése	1
Kárbin Ákos: Az Osztrák–Magyar Bank és az 1892. évi valutareform előzményei	19
Vámos Péter: Baráti segítség és önerőre támaszkodás. Magyar geofizikus expedíció Kínában 1956–1962	47

MŰHELY

Csákó Judit: Kancellária és történetírás a 14. századi Magyarországon. Kutatástörténeti áttekintés	77
Kovács Viktória: Lelesz patrónusai	103
Rada János: A kultúrharc retorikája és a protestantizmus magyarországi röpiratokban	129
Turbucz Dávid: Pilsudski megítélése Magyarországon a két világháború között	145

MÉRLEG

Kondomínium: a kora újkori történelem és irodalom határvidékén (<i>Gőzsy Zoltán–Varga Szabolcs</i>)	163
--	-----

MEGEMLÉKEZÉS

Ádám Magda (1925–2017) (<i>Borhi László</i>)	173
--	-----

Pilsudski megítélése Magyarországon a két világháború között*

„[...] az új idők legnagyobb alakja,
aki tanítani, buzdítani, ösztökélni fog minden béklyóba vert nemzetet,
mely igazságot követel a rajta elkövetett igazságtalanságért”

Az 1919 és 1945 közötti Európában szinte nem volt olyan ország, amelyben nem jelent meg valamilyen formában a vezérkultusz jelensége.¹ Józef Piłsudski² is azon katonai és politikai vezetők közé tartozott, akiknek a személye körül kialakult ilyen kultusz.³

A két világháború közötti korszak így méltán nevezhető – az I. világháború egyik következményeként – az ’erőskezü’ vezérek korának.⁴ Igen elterjedt volt ugyanis, hogy a politikai és a katonai vezéreket olyan személyiségekként ábrázolták, akik – és kizárólag csakis ők, rendkívülinek beállított képességeik miatt – alkalmassak arra, hogy egy adott válságos, kilátástalannak tűnő helyzetet megoldjanak. Ez a kép pedig csak akkor lehetett hihető, ha a vezér képességeit és tulajdonságait eltúlozták, egyoldalúan mutatták be.⁵

Józef Piłsudski személyével ráadásul a kortársak nemcsak a hazájában, hanem külföldön, így Magyarországon is gyakran foglalkoztak. Ez természetesen nem jelenti törvényszerűen azt, hogy külföldön is volt kultusza. Magyarországról min-

* Ez a tanulmány a „Magyarország és Lengyelország a két világháború között: recepciók – összehasonlítások – kapcsolatok” című konferencián, 2016. június 3-án elhangzott előadás bővített változata. Az előadásomat követő kérdésekért és hozzászólásokért köszönettel tartozom Paksa Rudolfnak, Kiss Gy. Csabának, Mitrovits Miklósnak, Andrzej Nowaknak, Gerencsér Tibornak, Maciej Janowskinak, Marek Kornatnak és Petneki Áronnak.

1 A korabeli vezérkultuszokról ld. pl. *Anna von der Goltz: Hindenburg. Power, Myth, and the Rise of the Nazis.* Oxford University Press, Oxford, 2009. (Oxford Historical Monographs); *Ian Ker-shaw: A Hitler-mítosz. Vezérkultusz és közvélemény.* Kortina Kiadó, Bp., 2003.

2 Józef Piłsudski nevét ebben a formában, a mai helyesírás szerint egységsíve használok a tanulmányban, még az idézetekben is. A korabeli sajtóban az alábbi alakokban fordult elő: Pilsudsky, Pilsudszky, Pilsudszki és Pilsudski.

3 A Piłsudski-kultuszról: *Heidi Hein: Der Piłsudski-Kult und seine Bedeutung für den polnischen Staat 1926–1939.* Herder-Institut, Marburg, 2002. (Materialien und Studien zur Ostmitteleuropa-Forschung); *Petneki Áron: Feltétel nélkül hódolni kell Piłsudski emléke előtt. A Piłsudski-kultusz néhány eleme.* Egyházfórum 30. (2015) 2. sz. 1–20.; *Uő: A Piłsudski-kultusz.* Rubicon 27. (2016) 5–6. sz. 46–51.

4 A tanulmányban ’féldézőjelet’ alkalmazok akkor, amikor a korszakra jellemző szavakat, kifejezéseket használok úgy, hogy nem szó szerinti idézésre kerül sor.

5 A vezérkultusz egyik lehetséges definíciójához ld. *Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz 1919–1944.* MTA BTK TTI, Bp., 2015. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 25–26.

denesetre elmondható, hogy 1919 és 1939 között volt Piłsudski-kultusz. Ebben a tanulmányban azt kívánom bemutatni, hogy a vizsgált időszakban milyen – pozitív (sok esetben kultikus) és negatív tartalmú – álláspontok jelentek meg róla a magyar sajtóban. Megítélése egyáltalán nem volt homogén. Az arányok alapján azonban a pozitív hangvételű, köztük igen gyakran kultikus (kritikátlan) értékelések tekinthetők dominánsnak.⁶ Az is megállapítható még, hogy fokozatosan nőtt a vele kapcsolatos információk mennyisége.

Elemzésem a Magyar Távirati Iroda (MTI) híryanagyára,⁷ a radikális jobboldali *Függetlenség*, a konzervatív *Budapesti Hírlap*, *8 Órai Újság*, a polgári liberális *Pesti Hírlap*, *Pesti Napló* és a szociáldemokrata *Népszava* tudósításaira, cikkeire támaszkodik. Ezek a cikkek nagy mértékben támaszkodtak az MTI híreire, amelyek előszeretettel foglalkoztak a lengyel sajtóban megjelent cikkekkel. A magyar sajtóban olvasható írások forrásaként tehát ez a hírszótorna említendő, azonban – ettől függetlenül – a Horthy Miklós személye körül kialakult magyarországi kultusz miatt az elemzett napilapoknak volt gyakorlata azzal kapcsolatban, hogyan is lehet egy politikai vezetőt méltatni. József Piłsudski magyarországi recepcióját az I. világháború idején, a lengyel–szovjet háború során, az 1926-os hatalomátvétel kapcsán, a Piłsudski személyéhez köthető különféle évfordulókon és a halálával, temetésével összefüggésben a magyar napilapokban megjelent cikkek elemzésével mutatom be. Arra azonban nem térek ki, hogy lengyelországi kultuszának ápolásában miként vettek részt magyarok.⁸

Az I. világháború időszaka: Lengyelország első „megmentése”

Már az I. világháború alatt megjelent a magyar lapokban néhány cikk Piłsudski akkori tevékenységéről.⁹ Hangvételük között érdemi eltérés nem mutatható ki.

A *Pesti Napló* 1914 novemberében *A hős lengyel légió* című írásában kiemelten foglalkozott Piłsudski személyével, oroszellenes tevékenységével és elkötelezettségével. E cikk szerint Piłsudski már a világháború előtt elhatározta, hogy előkészíti „a lengyel nép szabadságharcát”.¹⁰ A *Budapesti Hírlap* 1916 szeptemberében Arthur Śliwińskivel, a varsói városi tanács alelnökével, Piłsudski egyik

6 Kultikus kijelentésnek tekintem tehát a személyével kapcsolatos kritikátlan értékeléseket: ezek jelentős része a lengyelországi kultuszából származik. Kultuszról akkor lehet beszélni, amikor a valakihez vagy valamihez való kritikátlan, egyoldalú viszonyulás ritualizált módon jelenik meg. A kultusz definíciójához ld. *Dávidházi Péter*: „Isten másodszüllöttje”. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza. Gondolat, Bp., 1989. 5., 8–15.

7 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL OL), K 428 MTI „könyomatos” hírek, a) sorozat, napi tudósítások, 1920–1944.

8 Erről ld. *Petmeki Á.*: Feltétel nélkül i. m. (3. jz.).

9 Ld. pl. *Népszava* 1914. nov. 16. 5., 1915. jan. 21. 8–9.; *Budapesti Hírlap* 1915. jún. 22. 10.; *Pesti Hírlap* 1915. júl. 25. 17., 1916. nov. 17. 4.

10 *Pesti Napló* 1914. dec. 16. 6–7. Az idézet a 6. oldalon található.

támogatójával készített interjút, amelyben az interjúalany kijelentette, hogy a lengyelek „a lengyel légió megteremtőjétől”,¹¹ a „nemzeti hőstől”, Piłsudskitól várják, hogy szervezze meg a lengyel hadsereget, amely majd felveszi a küzdelmet Oroszországgal.¹² A magyar sajtóban ezzel az interjúval jelent meg a Piłsudski-kép egyik fontos eleme: az oroszok elleni küzdelem vezetése és a lengyel hadsereg megszervezése.¹³

Az I. világháború alatti szerepéhez képest a lengyel–szovjet háború kapcsán sokkal többet írtak a magyar lapok Piłsudskiról. Érdemei elsősorban a világháború és az 1920-as lengyel–orosz háború alatti tevékenységéhez kapcsolódtak. Így vált ’nemzetmentő’ vezérré.¹⁴ Ez elválaszthatatlan Lengyelország I. világháború utáni megteremtésétől, amelyben ráadásul Piłsudski valóban lényeges szerepet töltött be, így az ezzel kapcsolatos korabeli állítások csak részben értelmezhetők a propaganda túlzásaként.¹⁵ Az 1920-as lengyel–orosz háborúról a magyar lapok rendszeresen tudósítottak.¹⁶ Augusztus 19-én a *8 Órai Újság* azt írta, hogy „Piłsudski elöl futnak az oroszok”.¹⁷ A varsói lengyel győzelem után pedig a *Budapesti Hírlap* arról írt, hogy „az előrenyomulás észak felé Piłsudski tábornagy személyes parancsnoklása alatt diadalmasan tovább folyik”.¹⁸

Az újságotolvasók tehát már viszonylag korán megismerhették Piłsudski nevét és sikereit. Korai magyarországi recepciójának alapvető eleme volt az 1919-es Tanácsköztársaság miatt felerősödött antikommunizmus. Ez volt az oka, hogy eleinte mindegyik magyar napilap rokonszenvezett tevékenységével.

11 A Lengyel Légiók a központi hatalmak oldalán harcoltak Oroszország ellen az I. világháborúban.

12 Budapesti Hírlap 1916. szept. 12. 5.

13 A Piłsudski-kép ezen eleméről – lengyel kontextusban – ld. *Hein, H.*: i. m. (3. jz.) 218–229., 272–276.

14 Uo. 276. A lengyel–szovjet háborúról ld. *Norman Davies*: *White Eagle, Red Star. The Polish–Soviet War 1919–20 and „the miracle on the Vistula”*. Pimlico, London, 2003.

15 *Hein, H.*: i. m. (3. jz.) 272–276. A lengyel állam újjászületésének és Józef Piłsudski abban játszott szerepének bemutatására ld. *Palotás Emil*: *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Osiris, Bp., 2003. (Osiris Tankönyvek) 162–175.; *Szokolay Katalin*: *A Piłsudski-jelenség*. Múltunk 44. (1999) 1. sz. 10–27.

16 *Gerencsér Tibor*: *Csoda a Visztulánál (A lengyel–bolsevik háború a magyar sajtóban)*. Valóság 54. (2011) 1. sz. 37–47. Gerencsér tanulmányának végén kitér Józef Piłsudski magyarországi megítélésére is. Az 1920-as háború idején megjelent cikkeket ld. Budapesti Hírlap 1920. aug. 18. 2.; 8 Órai Újság 1920. aug. 19. 1., aug. 20. 1.; Népszava 1920. aug. 17. 2., aug. 19. 3.; Pesti Hírlap 1920. aug. 19. 1., aug. 20. 1–2., aug. 22. 1–2.; Szózat 1920. aug. 19. 3., aug. 26. 3.; Nemzeti Újság 1920. szept. 2. 4., szept. 11. 3.

17 8 Órai Újság 1920. aug. 19. 1.

18 Budapesti Hírlap 1920. aug. 24. 1. Máig nem tisztázott egyértelműen, hogy ki tekinthető a lengyel stratégia kidolgozójának. Piłsudski tisztelői értelemszerűen kizárólag az ő szerepéről írtak és beszéltek a győztes hadjáratot követően. *Szokolay K.*: i. m. (15. jz.) 20–21.; *Davies, N.*: i. m. (14. jz.) 197–198.

A hatalomátvétel értékelése: az újabb „nemzetmentés”

Józef Piłsudski ismertsége 1926-ban tovább nőtt, mivel a magyar sajtó a hatalomátvételével még részletesebben foglalkozott, mint a lengyel–orosz háború alatti szerepével. Emellett az is lényeges változás volt, hogy a magyarországi Piłsudski-kép ezután kezdett differenciáltabbá válni: az antikommunizmus – pozitív kontextusban – továbbra is meghatározó eleme maradt, Piłsudski politikai szerepe miatt azonban már megjelentek róla elítélő értékelések is.

Piłsudski 1926. május 12-én vonult Varsó, pontosabban a hivatalban lévő lengyel kormány ellen, és a sikeres puccs eredményeként átvette a hatalmat.¹⁹ Az erről beszámoló magyarországi írások mindenekelőtt az események ismertetésére törekedtek, időnként azonban Piłsudski személyét is értékelték az újságírók.²⁰ Szinte egybehangzó véleményük: kizárólag Piłsudski tudja a lengyelek számára a helyes utat mutatni, nemzetét azon vezetni, illetve arra visszavezetni. Az 1926-os események – több esetben is kultikus – értelmezése tovább erősíthette a ’megmentő’ vezér képét, amely azonban katonából immár inkább politikai jellegűvé vált.²¹

A *Nemzeti Újság* május 14-i cikke szerint Piłsudski „a legnagyobb és legkiválóbb államférfiak egyike”, „kitűnő politikus”, aki mindig hazafias elkötelezettségének megfelelően végezte tevékenységét. A végkövetkeztetés szerint az addigi politikai irányt „megelégette a lengyel nép”, így a politikai hatalmat annak adta át, aki „egyedül képes arra, hogy helyes irányt adjon” Lengyelországnak.²² A *Budapesti Hírlap* címlapon közölt, kolumnás vezércikke kiemelte, hogy a térségben gyakoriak a kormányválságok. A szerző, Okolicsányi László, a Magyar–Lengyel Egyesület későbbi elnöke szerint a politikai válságok oka az, hogy a világháború után létrejött új államok „nem felelnek meg a bennük élő népek törekvéseinek és életszükségleteinek”. A cikk ismerteti a lengyel bel- és külpolitika főbb irányzatait és ezek világháború alatti és utáni szerepét. A szerző ennek során kitért Piłsudski tevékenységére, s a hatalomátvételt külpolitikai okokkal magyarázta. Szerinte azért kellett átvennie Piłsudskinak a hatalmat, mert egyedül ő ismerte fel az ország érdekeinek leginkább megfelelő külpolitikai irányvonalat.²³ A *Pesti Hírlap* is kiemelte, hogy Piłsudski – akit országában a lengyel függetlenség megteremtőjeként és ’nemzeti hősként’ tisztelnek – politikai fellépésének célja Lengyelország biztonságának és stabilitásának

19 Az 1926-os hatalomátvételről és annak előzményeiről ld. *Szokolay K.*: i. m. (15. jz.) 27–36.; *Patolás E.*: i. m. (15. jz.) 306–318.

20 Ld. pl. *Pesti Hírlap* 1926. máj. 15. 1–2.; *Pesti Napló* 1926. máj. 15. 1–2., máj. 16. 3–4.; *Népszava* 1926. máj. 13. 2., máj. 18. 6–7.; *Budapesti Hírlap* 1926. máj. 13. 5., máj. 15. 3.; 8 *Órai Újság* 1926. máj. 15. 7.; *Nemzeti Újság* 1926. máj. 13. 7. Az MTI tudósításait, amelyet a magyar napilapok felhasználtak, ld. MNL OL K 428 a) 1926. máj. 12. 15., máj. 13. 4–5., máj. 14. 5–6., 24., máj. 15. 1–4., 10–11., 18., 20., 24–25., máj. 17. 2–3., máj. 18. 2–3.

21 A lengyelországi Piłsudski-kultusz ezzel összefüggő vonatkozásairól ld. *Hein, H.*: i. m. (3. jz.) 276–280., 283–284.

22 *Nemzeti Újság* 1926. máj. 14. 1–2.

23 *Budapesti Hírlap* 1926. máj. 17. 1.

hatékonyabb biztosítása.²⁴ A *Pesti Napló* ismeretlen szerzője óvatosan fogalmazott a jövővel kapcsolatban: bizonytalan abban, hogy a hatalom átvétele „megoldja-e Lengyelország válságát, avagy új konfliktusok sorát nyitja meg”.²⁵ Az események lehetséges kimenetelére vonatkozó kétely kapcsán megjegyzendő, hogy a magyar sajtóban megjelent cikkek hangvétele egyáltalán nem volt ellenséges, senki nem kívánta Piłsudski bukását, néhány esetben – mint például a *Pesti Napló* itt említett cikkében – azonban inkább a visszafogottabb, ugyan pozitív, de a kultikus megközelítés egyoldalúságaitól mentes megfogalmazás volt jellemző.

A magyar lapok Lengyelország és a térség jövője szempontjából tehát pozitív változásnak tekintették a demokrácia és a diktatúra felől is értékelt hatalomátvételt, még ha nem is mindenki volt teljesen meggyőződve a sikeréről. A *Budapesti Hírlap* tudósításában érdekes történelmi párhuzam volt olvasható: „Piłsudskit szeretik lengyel Napóleonnak és lengyel Mussolininak nevezni, de akik ismerik a marsall józan gondolkodását, azok szerint Piłsudski a fölkelés alatt Napoleon volt, hatalmának megerősítésében Mussolini lesz, és ha ezt a célját eléri, tiszta alkotmányos kormányzatot akar teremteni Lengyelország számára.”²⁶ Olyan személyiségekkel hozták tehát párhuzamba, akiket nem szokás a demokrácia híveiként emlegetni, viszont összességében Piłsudskit mégis demokratának tekintették. Ha átmenetileg ugyan diktatórikus eszközöket is alkalmaz, távlati szempontból alkotmányos kormányzást kíván megvalósítani – olvashatjuk e cikkben. A *Pesti Napló* „baloldali diktátorként” jellemezte őt: „Diktátor, aki fegyveres csapatok élén jelenik meg Varsó alatt – a jobboldali kormány ellen, katonai diktátor, aki a fasiszta szervezetek legyűrését hirdeti, diktátor, aki konszolidálni akar!”²⁷ Maga a cikk azonban – tartalmát illetően – nem elítélő. Weis István, a konzervatív elkötelezettségű szociológus cikkét május 18-án közölte a *Nemzeti Újság*. Weis írása főként külpolitikai elemzés, amelynek részeként méltató megjegyzések is olvashatóak Piłsudski tevékenységéről („a lengyel öncélúság gondolatát a legjobban megvédte”, „törekvései sikerre vezettek”). A záró bekezdésben azonban Weis „aggályosnak” nevezte, hogy „a marsall alkotmányos útra terelte a válság megoldását és nem vállalta azt a felelősséget, amit hasonló helyzetben saját vállaira vett Mussolini. Az alkotmányos tényezők játékában elveszhet az akció sikere és a fehér sas igen könnyen bukhat a megsemmisülés örvényébe, az orosz–német olló két szárnya közé.”²⁸ Vagyis Weis sem volt biztos abban – a *Pesti Napló* egyik cikkéhez hasonlóan –, hogy Piłsudski kísérlete sikeres lesz. Weis – a Mussolinivel való összevetés részeként – éppen a diktatórikus eszközök hiánya miatt tartott lehetségesnek egy negatív kimenetelű forgatókönyvet.

24 Pesti Hírlap 1926. máj. 13. 1.

25 Pesti Napló 1926. máj. 15. 2.

26 Budapesti Hírlap 1926. máj. 15. 3.

27 Pesti Napló 1926. máj. 15. 1.

28 Nemzeti Újság 1926. máj. 18. 1–2. Június elején, a köztársasági elnökválasztás kapcsán megjelent tudósítás is kiemelte, hogy Piłsudski csak „félmunkát végzett, alkotmányos keretek között azonban diktatóri hatalmat gyakorolni nagyon nehéz. Mussolini, Primo de Rivera és Pangalosoz több erélyt és konzekvenciát tanúsítottak”. Nemzeti Újság 1926. jún. 1. 3.

Az 1926 májusában közölt cikkek tartalma annyiban megegyezett egymással, hogy pozitívan – viszont nem feltétlenül kultikus keretek között – értékelték Piłsudski tettét, de abban már nem volt összhang, hogy mit is gondoltak a jövőről (kultikus értelmezés esetében ezzel kapcsolatban kétely sem merülhet fel), illetve arról, hogy a demokrácia és diktatúra között pontosan hol helyezhető el a József Piłsudski által fémjelzett, még kialakulóban lévő politikai berendezkedés.

A szociáldemokrata *Népszava* is pozitívan értékelt a hatalomátvétel tényét, mivel ez véget vetett a „reakció” uralmának. Számukra így a „reakciós” kormány megdöntése volt a legfontosabb szempont, a „reakció” megdöntése pedig a jövőben a demokrácia felé mutat. Álláspontjukat elsősorban ez befolyásolta. A *lengyel forradalom* című cikk ismeretlen szerzője szerint József Piłsudski az egyetlen ember Lengyelországban, „akire a demokrácia reménykedve tekinthet”. Egy ideig kivárt, majd amikor a „reakció zsoldosai fegyverrel támadtak” rá, megváltoztatta álláspontját, „a fegyver visszafelé sült el, a demokratikus lavina megindult”. Ezt követően „Piłsudski nevének varázsa magával ragadta a hadsereg nagy részét és a reakció sorsa megpecsételtnek látszik”.²⁹ A cikkíró kívánatosnak nevezte, hogy az európai „reakciós” kormányok is okuljanak a történelemből. A szociáldemokrata napilap tehát a demokrácia ügyét szolgáló változásként mutatta be a lengyelországi eseményeket. Minden biztonnyal azért tettek így, mert nem rendelkeztek elegendő információval Piłsudski tényleges szándékait, motivációit illetően (az 1920-as évek első felére eső visszavonulásának tényleges okait egyáltalán nem ismerték), emellett túlhangsúlyozták szocialista múltját, illetve a demokrácia iránti elkötelezettségét is.³⁰

A *Népszava* álláspontja markánsan jelzi, hogy milyen eltérések lehettek Piłsudski hatalomátvételének értelmezésében. A *Népszava* pozitív értékelése tért el leginkább a többitől, mivel a lap szerkesztői saját politikai meggyőződésükön keresztül értékelték Piłsudski személyét. Az akár egymásnak is ellentmondó értékelések – lásd például a diktatúra és demokrácia kérdését – a többi esetben nem függték össze ilyen markánsan az adott szerző és/vagy napilap politikai elkötelezettségével.

29 *Népszava* 1926. máj. 15. 1.

30 Piłsudski azért vonult háttérbe az 1920-as évek elején, mert az instabil politikai viszonyok (pl. gyakori kormányváltások, polgárháborús viszonyok, romló gazdasági helyzet) miatt szembefordult a többpártrendszerrel és részben még a parlamentarizmussal is. „Piłsudski – fogalmazza meg motivációjának háttérét Szokolay Katalin – nem tudta tudomásul venni, hogy egy államban társadalmi és politikai konfliktusok vannak, különösen ami a fejlődés irányát, a társadalmi problémák megoldását illeti. Nehéz pontosan megállapítani, mikor hatalmasodott el rajta a küldetésstudat, az a meggyőződés, hogy ő a nemzet megmentője, s ennek érdekében olyan eszközöktől sem szabad visszariadnia, amelyeket korábban maga is elítélt volna.” *Szokolay K.*: i. m. (15. jz.) 27–31. Az idézet a 29. oldalon olvasható. Piłsudski szocialista múltjáról azt írja a szakirodalom, hogy a századforduló után egyre fontosabb szerepet kapott gondolkodásában a függetlenségi gondolat, amely háttérbe szorította a szocializmus eszméit. Uo. 6–7.

A puccstól Piłsudski haláláig és temetéséig

Az 1926. májusi eseményeket követően Piłsudskiról rendszeresen lehetett olvasni a magyar sajtóban. Különbőféle alkalmak adtak okot a lapoknak, hogy foglalkozzanak személyével és tevékenységével. A fontosabbnak tekinthető lengyel bel- és külpolitikai fejlemények, a két ország közötti kapcsolatok eltérő jelentőségű történései (a cikkek egyik csoportja)³¹ mellett a személyéhez kötődő évfordulók sorolhatók ide (a cikkek másik csoportja), amelyek a magyarországi kultuszépítésnek is alapvető eseményei voltak.

A két ország diplomáciai kapcsolataival összefüggő cikkek közül Gömbös Gyula 1934. októberi lengyelországi útja emelhető ki. A *Budapesti Hírlap*, a *Függetlenség*, a *Nemzeti Újság* és a *Pesti Hírlap* tudósításaiban gyakran előfordultak József Piłsudskival kapcsolatos pozitív értékelések.³² A *8 Órai Újság* hasábjain erre valamivel ritkábban került sor.³³ A kormányfőt támogató *Függetlenség*ben, amellet, hogy a cikk szerint Piłsudski nem diktátor, ez volt olvasható: „Piłsudski marsall neve fogalom minden lengyel előtt. [...] alakját a nimbusz olyan hatalmas aránya veszi körül, ami már nem is tekintély, hanem a legenda fogalmi körébe tartozik. Jellemző, hogy ezzel a hatalmas központi akarattal szemben [...] jelentkezik ugyan a lengyel közvéleményben némi ellenzéki hang, azonban ez és az ezzel operáló ellenzéki agitáció annál kevésbé tekinthető komolynak, mert maga a lengyel ellenzék sem titkolja, hogy Piłsudski erélye, akarat, fegyelmzése és tekintélye nélkül a független Lengyelország alig mutathatná fel a példátlan arányú politikai, gazdasági, kulturális és nemzetközi politikai fejlődését.”³⁴ A méltatás egyik célja tehát Piłsudski rendkívüliségének hangsúlyozása volt. Ugyanazon a napon a *Budapesti Hírlap* is hasonló keretek között értékelt a személyét: „Ő személyesíti meg a háború utáni újraéledt szabad lengyel államot, amelynek életre hívásában övé volt az oroszlárnész. S ma is az ő akarat, az ő hazafiassága, az ő bölcsessége, az ő puritán szelleme vezeti Lengyelországot. Nincs lengyel ember, legyen bár ellenzéki, aki nem vallaná teljes meggyőződéssel, hogy Piłsudski rendkívüli képességeivel az ország hivatott vezére. Tehát rendkívüli hatalmát az általános bizalom adja meg. Az ország akaratával valóssággal rákényszerítette ezt a hatalmat, amelyet ő maga sohasem keresett.” E cikk szerint, amely felmutatja a korabeli vezérképek alapvető elemeit (rendkívüliség, az egész nemzet támogatása, nélkülözhetetlenség), a lengyelek „hivatott” és „erőskezű” vezérnek tekintik. Ez az oka, hogy mindenki felsorakozik mögötte, mindenki követi őt. Azért ennyire népszerű hazájában e cikk szerint, mert élére állt az oroszellenes küzdelemnek. Az egyértelműen kultikus méltatás

31 Ld. pl. *Budapesti Hírlap* 1927. dec. 10., 1930. márc. 7. 4., 1932. nov. 3. 5., 1933. szept. 2. 4., 7., 1934. jan. 27. 2., 1934. okt. 28. 5.

32 *Budapesti Hírlap* 1934. okt. 20. 1–2., 6., okt. 21. 3–4., 6., okt. 23. 1–3.; *Pesti Hírlap* 1934. okt. 20. 1–2.; *Függetlenség* 1934. okt. 20. 1–2., okt. 21. 1–2., okt. 23. 1–2.; *Nemzeti Újság* 1934. okt. 21. 3–4.

33 *8 Órai Újság* 1934. okt. 21. 1., okt. 23. 1–2.

34 *Függetlenség* 1934. okt. 23. 1.

így folytatódik: „Lengyelország diadalmas szabadságharca éppúgy az ő nevéhez fűződik, mint ahogy az ő műve az új állam megalakulása és a bolsevizmus kiűzése. De rendkívüli népszerűségének titka puritánságában és abban a kíméletlen erőben rejlik, amellyel minden korrupciót kiirtott az országból. A legtisztább jellemű és a legmagasabb erkölcsű ember, akinek volt hozzá ereje, hogy a maga puritán erkölcsi tisztaságát az egész országra átvigye. Ez adja meg hatalmas tekintélyét és ez adott neki morális jogcímet a hatalomra. Munkaképessége óriási. Hatvanhét éves korában 16 órát dolgozik naponta. Száz ember munkáját végzi, minden fontosabb államügyet ő maga intéz.”³⁵

Néhány év után *Népszava* újságírói átértékelték a Piłsudskiról alkotott – korábban pozitív – véleményüket. 1928-ban már a parlament jelentőségének tagadásával és diktatórikus tendenciák támogatásával vádolták.³⁶ 1929. április 16-án, a lengyel kormány akkori átalakulásával kapcsolatban pedig egyenesen a „lengyel Mussolininek” nevezte őt a szociáldemokrata napilap újságírója. Értékelése szerint Piłsudski „kreatúrái” alkotják a lengyel kabinetet, így „fascista irányzatú, diktatúrára törekvő”.³⁷ Vagyis 1929-ben Piłsudski már ‚fasiszta’ politikusként jelent meg a *Népszava* hasábjain.³⁸ 1931. május 21-én egyenesen a „Piłsudski-féle fascista diktatúra elnyomása alatt sínylődő Lengyelországról” lehetett olvasni a szociáldemokrata lapban.³⁹ Néhány nappal később, Józef Piłsudski hatalomátvételének ötödik évfordulóján pedig *Piłsudski diktatúrája a tönk szélére futtatta Lengyelországot* címmel közölt értékelő cikket a lap a lengyel helyzetről. Az újságíró azt hangsúlyozta, hogy a kormánypárti lapok azért nem írtak az évfordulóról, mert „[a]z ötéves diktatúrát a legjobb akarattal sem lehet megszakítani. Az ellenzéki lapoknak már nagyon sok mondanivalójuk lett volna, de ezeket a cenzúra mind elkoboztatta.” Az 1926. májusi eseményekkel kapcsolatban felidézte az újságíró, hogy mit is vártak akkor Piłsudskitól: „A volt szocialista vezértől, a régi szocialista gárda legismertebb tagjától mit is lehetett volna mást várni, ha nem demokráciát, munkát és a korrupció kiirtását?” Erre azonban nem került sor, mert Piłsudski „háta fordított barátainak és a kapitalizmus szolgálatába állt” – összegzett a cikkíró. Az akkori lengyel gazdasági, pénzügyi és szociális helyzet bemutatását követően arra a következtetésre jutott a szerző, hogy a „diktatúra esztelen politikájával tönk szélére juttatta az országot”.⁴⁰ Az 1920-as évek végétől a *Népszava* hasábjain a ‚fasiszmus’ és a ‚diktatúra’ szavak rendszeresen olvashatók Piłsudski nevéhez társítva.⁴¹

35 Budapesti Hírlap 1934. okt. 23. 1.

36 *Népszava* 1928. ápr. 3. 3.; *Népszava* 1928. szept. 7. 1.

37 *Népszava* 1929. ápr. 16. 3.

38 Piłsudski azonban nem tekinthető fasisztának. *Szokolay K.*: i. m. (15. jz.) 40.

39 *Népszava* 1931. máj. 21. 6.

40 *Népszava* 1931. máj. 28. 5.

41 Ld. pl. *Népszava* 1931. jún. 6. 7., 1934. dec. 8. 5., dec. 18. 8.

Az 1926–1935 között megjelent cikkek másik csoportja a Józef Piłsudski személyéhez köthető évfordulók (március 19-i névnapja)⁴² és a lengyel nemzeti ünnep (november 11.)⁴³ alkalmából jelentek meg.

A névnapjának ünneplésével kapcsolatos cikkek – a *Népszava* kivételével – 1926 után kezdtek el megjelenni. E cikkek kisebb csoportja a lengyelországi ünnepekről tudósított az 1920-as évek második felétől. Az ünnepet misék, istentiszteletek, hazafias felvonulások, díszelőadások alkották Varsóban és az ország különböző pontjain.⁴⁴ A cikkek nagyobb része pedig arról számolt be, hogyan ünnepelték ezt a napot Magyarországon. Ezeket az ünnepeket a lengyelbarát egyesületek szervezték (így például a Magyar Lengyel Szövetség, Magyar Nemzeti Diákszövetség, Magyar Miczkiewicz Társaság).⁴⁵

A magyarországi ünnepi alkalmak közé tartozott a Magyar Nemzeti Szövetségben 1933-ban rendezett előadás is, amelyet Tomcsányi János tanár tartott „a lengyel állam megszervezőjéről”, a „központi tengelyről”, akit „nagy szeretettel ünnepel neve napján nemcsak Lengyelország, de a baráti magyar nemzet is”.⁴⁶ Ebben az évben a Budapesten élő lengyelek és lengyelbarát egyesületek misét tartottak Kőbányán.⁴⁷ A következő évben a Magyar Nemzeti Szövetség ünnepi előadás keretei között ünnepelte Piłsudskit.⁴⁸ Ugyanekkor a Ferencvárosi Kaszinóban tartott rendezvényen több köszöntőt követően Téglássy Béla országgyűlési képviselő ünnepi beszédében Mussolinit, Kemal Atatürköket, Gömböst és Piłsudskit hasonlította össze.⁴⁹ A *Függetlenség* szerint Téglássy „kiemelte Piłsudski munkájából azt, hogy [...] országot alapított. Különösen kiemelte azt a hatalmas munkát, amelyet a háború alatt az oroszokkal szemben fejtett ki, megszervezte a legnagyobb kockázatok ellenére is a lengyel szokol-egyesületeket, a légiók, majd a lengyel hadsereg magvát.”⁵⁰ 1935-ben a Magyar Lengyel Szövetség tag-egyesületeinek a Magyar Nemzeti Szövetség dísztermében tartott ünnepségét gróf Széchenyi Károly nyitotta meg. Azt hangsúlyozta, hogy „az egész magyar

42 Névnapja lengyelországi megünnepléséről ld. *Hein, H.*: i. m. (3. jz.) 240–256.; *Petneki Á.*: Feltétel nélkül i. m. (3. jz.) 4–6.; *Jerzy Kochanowski*: Szempontok a Horthy- és a Piłsudski-rendszer összehasonlításához. *Világtörténet* 24. (2002) 3–4. sz. 13–14.; *Uő*: Horthy und Piłsudski – Vergleich der autoritären Regime in Ungarn und Polen. In: *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*. Hrsg. Erwin Oberländer. Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich, 2001. 53–63.

43 A november 11-i lengyelországi ünnepekről ld. *Hein, H.*: i. m. (3. jz.) 230–239.

44 MNL OL K 428 a) 1927. márc. 20. 1., 1928. márc. 19. 2., 1930. márc. 19. 40., 1932. márc. 20. 1., 1934. márc. 19. 39–40.

45 *Gerencsér T.*: Csoda a Visztulánál i. m. (16. jz.) 46. A Magyar Miczkiewicz Társaság Józef Piłsudski emlékét ápoló szerepéről *Uő*: A Magyar Miczkiewicz Társaság első évtizede. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei 10. (2010) 3–4. sz. 205–206., 209–210., 212., 222.; *uő*: A Magyar Miczkiewicz Társaság második évtizede. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei 11. (2011) 3–4. sz. 188.

46 Budapesti Hírlap 1933. márc. 25. 10.; *Nemzeti Újság* 1933. márc. 25. 16. (az idézet itt olvasható).

47 *Nemzeti Újság* 1933. márc. 21. 6.

48 Budapesti Hírlap 1934. márc. 21. 7.; *Pesti Hírlap* 1934. márc. 21. 9.

49 *Pesti Hírlap* 1934. márc. 21. 9.

50 *Függetlenség* 1934. márc. 20. 5.

társadalom hódoló tisztelettel, csodálattal és szeretettel tekint Lengyelország újjáépítője, a világtörténelem egyik legnagyobb államférfiúja felé”. Az egyesület elnöke, Okolicsányi László szerint „szabadsághős-forradalmárként”, „hadvezérként”, és az „országát újjászervező államférfiként” is „korának egyik legnagyobb alakja”.⁵¹ Az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Lengyelbarát Egyesülete díszhangversenyt tartott Piłsudski névnapján a Zeneművészeti Főiskolán.⁵² A Magyar Nemzeti Diákszövetség táviratot küldött, amelyben a fentiekhez hasonló – addigra a magyar sajtóban általánossá vált és a magyar kormányzó névnapján közölt cikkeket is idéző – szófordulatok szerepeltek.⁵³

A névnapok mellett a november 11-i – lényegében csakis lengyelországi – ünnepekről is tudósítottak a magyar lapok, és a filmhíradó is foglalkozott az évfordulóval. 1926-ban rövid cikk adott hírt arról, hogy másnap egész Lengyelország ünnepelni fog.⁵⁴ 1927-ben a *Pesti Napló* kiemelte, hogy ez a nap „hatalmas hódolás volt Piłsudski marsall” előtt.⁵⁵ A következő évben az MTI részletes leírást közölt az ünneplésről (misék, felvonulások, hazafias gyűlések és díszelőadások).⁵⁶ 1932-ben és 1933-ban a katonai díszszemléről tudósított a filmhíradó, vagyis a magyar médiafogyasztók Piłsudskiról alkotott képét immár a mozgókép is alakíthatta.⁵⁷ 1934-ben a korábbiaknál részletesebben foglalkoztak egyes magyar lapok a lengyel nemzeti ünneppel.⁵⁸ Egyik tudósítás szerint a lengyelek azért ünneplik Józef Piłsudskit, mert a „vezetésével folytatott szabadságharcnak köszönheti Lengyelország függetlenségét”.⁵⁹

Piłsudski 1935. május 12-én bekövetkezett haláláról és temetéséről a magyar sajtó kiemelt keretek között foglalkozott.⁶⁰ A május 14-i cikkek tudósítottak először Piłsudski halálának körülményeiről.⁶¹ Ezután – egy kivétellel – mindegyik napilap hasábjain nyomon lehetett követni a temetéssel, annak előkészítésével és lebonyolításával kapcsolatos fejleményeket. A kivétel a szociáldemokrata *Népszava* volt, amely – a már említett okokból – kizárólag rövid cikkeket közölt csak az eseményekről, ha azok egyáltalán helyet kaptak a lapban. A magyar újságolvasók többsége megtudhatta azt is a beszámolókból, hogy Magyar-

51 Függetlenség 1935. márc. 20. 3. (az idézet itt olvasható); Nemzeti Újság 1935. márc. 20. 8.

52 Budapesti Hírlap 1935. márc. 17. 22.; Pesti Napló 1935. máj. 6. 16.

53 Budapesti Hírlap 1935. márc. 20. 11.; 8 Órai Újság 1935. márc. 21. 9.

54 Budapesti Hírlap 1926. nov. 11. 7.; MNL OL K 428 a) 1926. nov. 10. 1.

55 Pesti Napló 1927. nov. 13. 13.

56 MNL OL K 428 a) 1928. nov. 12. 3.

57 A függetlenség ünnepén a lengyel sereg elvonul Piłsudski tábornagya előtt Varsóban: <http://filmhíradokonline.hu/watch.php?id=437> (a letöltés ideje: 2016. máj. 8.); A lengyel szabadság 15. évfordulója: <http://filmhíradokonline.hu/watch.php?id=874> (a letöltés ideje: 2016. máj. 8.)

58 Ld. pl. Pesti Hírlap 1934. nov. 13. 10.; 8 Órai Újság 1934. nov. 12. 7.; MNL OL K 428 a) 1934. nov. 11. 9.

59 Budapesti Hírlap 1934. nov. 13. 5.

60 Erről részletesebben *Turbucz Dávid*: „Nehéz helyzetekben mindig csak a lengyel nemzet érdekeit tartotta szem előtt”. Józef Piłsudski halála és temetése a korabeli magyar sajtó tükrében. Kézirat (megjelenés alatt). Tanulmányomnak ezt a részét az itt említett kézirat alapján írtam.

61 Ld. pl. Budapesti Hírlap 1935. máj. 14. 1.

országon és más európai államokban hogyan értékelték Piłsudski személyét a meghatározó politikusok.

E tudósításokban a hangsúly értelemszerűen a lengyelországi események bemutatására helyeződött.⁶² A médiafogyasztók 1935. május közepén megtudták, hogy a lengyel kormány és a lengyel köztársasági elnök milyen intézkedéseket tett a „legfőbb vezér” halála után.⁶³ A varsói és a krakkói gyászszertartásról is részletes tudósításokat közöltek a magyar napilapok.⁶⁴ Együttérzésüket fejezték ki a lengyel nemzettel, és közvetítették a magyar állam vezetői, Horthy Miklós kormányzó és Gömbös Gyula miniszterelnök együttérzését.⁶⁵ A magyar kormányfő május 13-án, tehát a Piłsudski halálát követő napon a képviselőházban osztotta meg a parlamenti képviselőkkel és a sajtóval az elhunytal kapcsolatos gondolatait. Gömbös többek között kifejtette, hogy a lengyel nemzet elveszítette „legkiválóbb fiát”, „a Gondviselés által küldetése tudatában levő bölcs, kemény, hivatott vezérét”, akinek köszönhetően Lengyelország az I. világháborút követően „újjászületett”.⁶⁶ Gömbös Gyulán kívül más közéleti személyiségektől is lehetne hasonlókat idézni. A *Népszava* írásai kivételével ez a hangvétel jellemezte a május 14-ét követően megjelent vezércikkeket is, amelyek azt emelték ki, hogy Piłsudski rendkívüli és nemzete iránt elkötelezett vezető volt.

A temetéstől Lengyelország megszállásáig

Józef Piłsudski temetését követően is megmaradt a magyar sajtó érdeklődése a személye, pontosabban az emléke iránt, sőt az évfordulók megünneplése valamivel nagyobb lendületet vett. Az emlékével foglalkozó cikkeket két csoportba oszthatjuk: az egyikbe olyan írásokat lehet sorolni, amelyek Lengyelország akkori politikai irányvonaláról szóltak, és ennek részeként utaltak rövidebb-hosszabb terjedelemben az elhunyt Piłsudskira, a cikkek másik csoportját pedig a kifejezetten az ő emlékével foglalkozó írások alkotják.

E cikkek egy része tehát Lengyelországnak – a *Budapesti Hírlap* megfogalmazása szerint – „a nagy vezér halála” utáni politikájával foglalkozott.⁶⁷ Közvetlen aktualitást kaptak például 1936. április közepén, amikor a lengyel miniszterelnök Magyarországra látogatott. Az akkor megjelent vezércikkek egyike hangsúlyozta, hogy „Piłsudski nyomdokain haladva, az ő szellemében vezetik népüket” a lengyel állam vezetői, akik korábban a marsall környezetéhez tartoztak.⁶⁸ Ezek a cikkek

62 Piłsudski temetéséről részletesen *Hein, H.*: i. m. (3. jz.) 63–82.

63 Pesti Napló 1935. máj. 14. 5.

64 Budapesti Hírlap 1935. máj. 19. 3.; Függetlenség 1935. máj. 17. 2.; Népszava 1935. máj. 17. 10.; Nemzeti Újság 1935. máj. 19. 3.; 8 Órai Újság 1935. máj. 19. 1.

65 Pl. Nemzeti Újság 1935. máj. 15. 3.; Budapesti Hírlap 1935. máj. 18. 6., máj. 19. 3.; Pesti Hírlap 1935. máj. 14. 5., máj. 18. 3., máj. 19. 1.; Függetlenség 1935. máj. 14. 3.

66 Függetlenség 1935. máj. 15. 4.

67 Budapesti Hírlap 1935. júl. 7. 11.

68 Budapesti Hírlap 1936. ápr. 19. 1.

alapvetően aktuálpolitikai kérdésekről szóltak, de röviden kitértek Piłsudski értékelésére is. Ennek részeként elsősorban a lengyel függetlenség visszaszerzéséről lehetett olvasni, de arra is volt példa, hogy Európa „megmentőjének” tekintették, mert 1920-ban „a szovjettől mentette meg [magyar segítséggel – tette hozzá az újságíró] a fehér ember európai kultúráját”.⁶⁹

A Piłsudski emlékének ápolásával foglalkozó cikkek egy része a lengyelországi eseményekről számolt be, míg másik – jelentősebb – csoportjuk a magyarországi emlékezés főbb alkalmait, módjait mutatta be. Ezek a cikkek Piłsudski névnapja (március 19.), valamint halálának (május 12.), az első lengyel légió megalakításának (augusztus 6.)⁷⁰ és az ország függetlenségének (november 11.) évfordulóin jelentek meg.⁷¹ Főként halálának évfordulóin foglalkozott a magyar sajtó Piłsudski emlékével.

1936. március 19-én Lengyelországban Piłsudski, Lengyelország „megteremtőjének, erőskezű vezérének és a lengyel nép atyjának” névnapját ünnepelték, kiválósága, tettei előtt hódoltak. A magyarországi ünnepek az 1936 előtt kialakult keretek között zajlottak.⁷²

1936. május 12-én, halálának első évfordulóján⁷³ a katonai és a polgári hatóságok szervezésében emlékünnepeket, gyászistentiszteleteket tartottak. A legjelentősebb esemény az volt, hogy Vilniusban eltemették Piłsudski szívét.⁷⁴ Misék, istentiszteletek mellett különféle egyéb rendezvények keretében emlékeztek az elhunyra és az érdemeit méltatták a következő években is.⁷⁵

Halálának első évfordulóján Budapesten is tartottak gyászmisét.⁷⁶ Különféle gyászünnepek (misék, istentiszteletek, előadások stb.) 1936 és 1939 között rendszeresen előfordultak.⁷⁷ A Magyar Lengyel Szövetség például 1936. május közepére emlékülést szervezett a Magyar Tudományos Akadémián. Ezen Kállay Miklós volt földművelésügyi miniszter, kormánypárti országgyűlési képviselő méltatta Józef Piłsudskit, mondván, hogy az ő példájának követése, alkalmazása

69 Pesti Napló 1936. ápr. 19. 1–2.

70 Budapesti Hírlap 1935. aug. 10. 2.; Pesti Hírlap 1939. júl. 29. 10.

71 Ezen évfordulók lengyelországi ünnepléséről ld. *Hein, H.*: i. m. (3. jz.) 223–226., 234–236., 239., 249–252., 257–266.

72 Budapesti Hírlap 1936. márc. 21. 5. (az idézet itt olvasható); Budapesti Hírlap 1937. márc. 20. 7.; Nemzeti Újság 1936. márc. 21. 10.; MNL OL K 428 a) 1936. márc. 20. 51., 1937. márc. 19. 29.

73 Budapesti Hírlap 1936. máj. 12. 6.

74 8 Órai Újság 1936. máj. 13. 12.; Pesti Hírlap 1936. máj. 13. 10.; Függetlenség 1936. máj. 13. 6.; MNL OL K 428 a) 1936. máj. 12. 12., 46.

75 Nemzeti Újság 1938. máj. 13. 7.; Pesti Hírlap 1939. máj. 13. 6.; Függetlenség 1939. máj. 13. 1.; MNL OL K 428 a) 1939. máj. 12. 25.

76 Budapesti Hírlap 1936. máj. 13. 6.; Függetlenség 1936. máj. 13. 5.; Nemzeti Újság 1936. máj. 13. 10.

77 Pesti Napló 1936. máj. 14. 8., 1937. máj. 12. 12., máj. 13. 14.; 8 Órai Újság 1936. máj. 13. 12.; Pesti Hírlap 1936. máj. 12. 11., 1939. máj. 13. 6.; Függetlenség 1937. máj. 13. 7., 1938. máj. 13. 5.; Budapesti Hírlap 1938. máj. 13. 7., máj. 19. 7.

lehetőség arra, hogy a magyarság megerősödjön.⁷⁸ A *Függetlenség* tudósításában olvasható például Kállay alábbi gondolata: „Most elkérjük a lengyelektől Piłsudski szellemét, akaratát, erejét, önzetlenségét, mert csak ezzel, csak az ő útján haladva írhatjuk egyszer a Polonia restituta mellé a Hungaria restituta-t.”⁷⁹ Az első évfordulót követően, május 24-én, a Hősök Napja alkalmából leplezték le a Piłsudski-emlékművet. A Magyar Lengyel Társaság kezdeményezte a Fővárosi Közmunkák Tanácsánál 1936 januárjában, hogy az akkori I. kerületben utat nevezzenek el Piłsudskiról.⁸⁰ Később azt javasolta a társaság, hogy a Böszörményi út és a Piłsudski út (ma Apor Vilmos tér és Stromfeld Aurél út) kereszteződésében állítsanak fel egy emlékművet. A domborműves emléktáblát Szódy Szilárd szobrászművész készítette el.⁸¹ Avatásán Lukinich Imre egyetemi tanár, a Magyar Lengyel Társaság elnöke mondott ünnepi beszédet, amelyben a lengyel–magyar barátság fontosságát és Lengyelország háború utáni „újáteremtőjének” érdemeit hangsúlyozta. Kiemelte, hogy a magyaroknak Piłsudski példája azért is fontos, mert rámutat arra, hogy mindig és minden körülmények között bízni kell a „szebb és boldogabb jövőben”. Így tett Piłsudski, és Lengyelország fel is támadt. A filmhíradóban Lukinich beszédéből ez a részlet hallható: „Piłsudski marsallnak a fehér márványlapból felénk irányuló tekintete arra figyelmeztet bennünket, hogy ne legyünk kishitűek, ne csüggedjünk. Mert íme, az a Lengyelország is feltámadott, amelyet annak idején világhatalmak daraboltak fel és tartottak megszállva.”⁸² Lukinich beszédének egyik főbb üzenete – Kállay gondolataihoz hasonlóan – tehát az volt, hogy töretlenül bízni kell a ‚magyar feltámadásban’. A kormány nevében felszólalt Lázár Andor igazságügy-miniszter: „A szeretet és hála jeléül teszem le a magyar királyi kormány koszorúját annak a férfúnak emlékénel, akinek vezetése mellett Lengyelország megmutatta, hogy az erőszak széttépheti egy nemzet testét, de a nemzet széttéphetetlen lelke legyőzi az erőszakot.”⁸³ Ezt követően a Piłsudski-induló csendült fel, majd megtörtént a koszorúzás.⁸⁴

1938-ban ünnepelték a lengyelek országuk függetlenségének huszadik évfordulóját. Az ünnepségekről a magyar lapok eltérő terjedelemben számoltak be. A *Népszava* – a fent írtakból következően nem meglepő módon – ismét csak rövid cikkekben.⁸⁵ A többi lap nagyobb terjedelemben, és a tudósításaikon kívül önálló cikket is közöltek. A *Pesti Hírlap* hangsúlyozta, hogy a lengyel nemzet sohasem adta fel annak reményét, hogy újra szabad és független állama legyen. A lengyelek

78 Budapesti Hírlap 1936. máj. 12. 6.; Pesti Napló 1936. máj. 12. 11.; Pesti Hírlap 1936. máj. 12. 11.; MNL OL K 612 Magyar Országos Tudósító 1936. máj. 11. 29–31.

79 Függetlenség 1936. máj. 12. 6.

80 MNL OL K 612 1936. febr. 13. 1., márc. 17. 10.

81 Budapesti Hírlap 1936. máj. 15. 9.; 8 Órai Újság 1936. máj. 15. 11.

82 Piłsudski emlékére a Magyar–lengyel Társaság emléktáblát állított Budapesten: <http://filmhirdokonline.hu/watch.php?id=1889> (a letöltés ideje: 2016. máj. 8.). Ez olvasható volt a napilapok tudósításaiban is.

83 Pesti Hírlap 1938. máj. 26. 11.

84 Budapesti Hírlap 1936. máj. 26. 11.; 8 Órai Újság 1936. máj. 26. 7.; Nemzeti Újság 1936. máj. 26. 9.

85 Népszava 1938. nov. 12. 5.

kitartása mellett ehhez szükség volt Piłsudskira is, a „Gondviselés által rendelt vezérre”, a „lengyel nemzet bálványára”, a „bölcös és erőskezű államférfiúra”.⁸⁶ Az írások a lengyel–magyar barátságot, a két ország közötti kapcsolatokat is hangsúlyozták. A *Függetlenség* szerint „a két nép szívében soha, egy percre sem aludt ki a testvériség és a barátság örökmécsese”. A lengyeleknek húsz évvel korábban, míg a magyaroknak 1938-ban, az első bécsi döntéssel érkezett el a „feltámadás”. Emiatt is „tekintjük magyar ünnepnek a nagy Lengyelország mai szép napját”.⁸⁷ Hasonló méltatások kíséretében a médiafogyasztók a lengyelországi és magyarországi ünnepekről is tájékozódhattak, így például Lengyelország köztársasági elnökének rádiós ünnepi beszédéről, misékről, fáklyás felvonulásokról, katonai felvonulásokról, koszorúzásokról, díszelőadásokról, a köz- és magánépületeken elhelyezett Piłsudski-portrékról és a lengyel lapokban megjelent cikkek – Piłsudski megítélését is érintő – főbb tartalmi elemeiről.⁸⁸

A Piłsudski iránti tisztelet egyik megjelenési formája volt, hogy közterületeket neveztek el róla Magyarországon is. Budapesten halálának első évfordulóján került sor egy utca elnevezésére.⁸⁹ A Magyar Városok Országos Szövetsége 1936. május végén körlevélben kereste meg a magyar polgármestereket azt javasolva, hogy „a magyar–lengyel barátság fokozása érdekében [...] hívjuk fel tagvárosaink figyelmét egy-egy tekintélyesebb utcának Piłsudskiról való elnevezésére”.⁹⁰ Az eddigi kutatások alapján nem lehet tudni, hogy mennyiben volt sikeres ez a kezdeményezés.

A korabeli magyarországi Piłsudski-képet a személyéről és a lengyel–magyar kapcsolatokról szóló kiadványok is formálták. Divéky Adorján több kiadványt jelentetett meg Lengyelország és Magyarország történelmi kapcsolatairól, amelyekben – pozitív kontextusban – Piłsudski alakja is előkerült.⁹¹ Ezekben a szövegekben József Piłsudski a bemutatott események egyik fontos alakítójaként jelenik meg.

Egy, már 1935-ben megjelent életrajz első soraiban leszögezték a szerzők, Lipcsei Steiner Mihály és Nemes Erdős László, hogy Piłsudski volt „a jelenkor egyik legnagyobb történelemformáló alakja”, aki nemzete és Európa történelmében kiemelkedő jelentőségű szerepet töltött be.⁹² „Egy rab nemzetből Piłsudski

86 Pesti Hírlap 1938. nov. 11. 10.

87 Függetlenség 1938. nov. 11. 3.

88 Ld. pl. Pesti Hírlap 1938. nov. 11. 10., 1938. nov. 12. 9.; Budapesti Hírlap 1938. nov. 12. 7.; 8 Órai Újság 1938. nov. 13. 3.; Függetlenség 1938. nov. 12. 8.; Nemzeti Újság 1938. nov. 12. 7.

89 Budapest teljes utcanévlexikona. Szerk. Ráday Mihály. Sprinter, Bp., 2004. 316.; *Peteki Á.*: A Piłsudski-kultusz i. m. (3. jz.) 51.

90 Idézi *Peteki Á.*: A Piłsudski-kultusz i. m. (3. jz.) 51.

91 Ld. pl. Magyarország és Lengyelország. Magyar–lengyel kapcsolatok a történelemben, kultúrában és gazdasági téren. Szerk. Huszár Károly. Közrem. Divéky Adorján. Athenaeum, Bp.–Varsó, 1936.; *Divéky Adorján*: Lengyelország történelmi fejlődése. Franklin, Bp., 1942.; *Uő*: Magyarország szerepe az 1920-iki lengyel–szovjet háborúban. Dunántúl Ny., Pécs, 1938.

92 *Lipcsei Steiner Mihály–Nemes Erdős László*: Piłsudski József. Magyar Miczkiewicz Társaság, Bp., 1935. 3. Az életrajzot röviden bemutatja *Gerencsér T.*: A Magyar Miczkiewicz Társaság második évtizede i. m. (45. jz.) 188.

József teremtett szabad nemzetet és ezt a szabad nemzetet ő emelte történelmi hivatásérzetének és hatalmi öntudatának mai magaslatára” – összegezte a kiadvány Piłsudski jelentőségét Lengyelország szempontjából.⁹³ A szerzők Piłsudski szabadságharcos szerepét hangsúlyozták: a szabadság szó önállóan vagy szóösszetételben a 61 oldalas könyvben közel 40 alkalommal szerepel. Emiatt nem meglepő, hogy a lengyel–szovjet háborúval – Piłsudski egyéni teljesítményét, rendkívüliségét túlhangsúlyozva – a 12 fejezetből 6 foglalkozott (összesen 20 oldalon). Eszerint: „A varsói csatával Piłsudski bevonult a világtörténelem nagy hősei közé és vezérükért lelkesen rajongó katonái a legnagyobb kitüntetéssel, a tábornagyi méltósággal ajándékozták meg.”⁹⁴ Az 1920 és 1935 közötti időszakot a szerzők teljesen kritikátlanul mutatták be.

Egy 1939-ben kiadott rövid életrajz első soraiban a szerző így jellemzi főhősét: „Piłsudski a 140 év óta három nagy hatalom alá vetett, három részre tépett s eltemetett Lengyelország életre keltője, egy nemzetté kovácsolja és a történelmi Lengyelország feltámasztója.”⁹⁵ Ez a nyitás megalapozta az életrajz hangvételét, szóhasználatát és üzeneteit. Minden összefüggött a személyével, minden főbb eseményre és folyamatra hatással volt. A lengyel–szovjet háború kapcsán ismét előke­rült az Európára leselkedő bolsevik veszély, amelytől Piłsudski korábban „megmentette” Európát. A szerző értékelése szerint a rigai békével (1921. március 18.) megvalósult Piłsudski álma: „Lengyelország föltámadt [...]. Népének nemcsak felszabadítója, hanem megmentője lett egyszerre.”⁹⁶ A szerző azt a korabeli érté­k­elést osztotta, amely szerint Piłsudski – átmeneti visszavonulása után – azért avatkozott be ismét a belpolitikai folyamatokba, mert 1926-ban már „nem tudja nézni műve pusztulását”.⁹⁷ Fellépésének eredményeként „a közélet megtisztul, a polgári jólét terjed, a hadsereg méretei nagyobbodnak”.⁹⁸ Piłsudski központi szerepét érzékeltette – a kultikus értelmezés logikája szerint – az is, hogy „figyelme mindenre kiterjed és Lengyelország hatalma ma az európai egyensúly egyik legnagyobb tényezője”.⁹⁹ A korabeli vezérképek alapvető jellegzetességeit tükrözi az összegzés is: „A mű oly nagy, hogy hasonlót kevés ember alkotott. Nagy volt [Piłsudski – T. D.] mint hadvezér, mint államférfiú és mint diplomata, ezért történelmi alakító szerepe az új időkben a legépebb.” Ez a gondolat folytatódott – a magyar revíziós propaganda lényegével összhangban – ekképp: ő „az új idők legnagyobb alakja, aki tanítani, buzdítani, ösztökélni fog minden béklyóba vert nemzetet, mely igazságot követel a rajta elkövetett igazságtalanságért”.¹⁰⁰ Az 1930-as évek második felében tehát már szinte mindegyik nyilvános megszólalás valahogyan összekötötte a magyar revíziós igények megvalósíthatóságát József Piłsudski idealizált képével.

93 *Lipcsei Steiner M.–Nemes Erdős L.*: i. m. (92. jz.) 4.

94 Uo. 53.

95 *Nagysólymosi József*: Piłsudski József (1867–1935). Mercur Ny., Győr, 1939. 3.

96 Uo. 13.

97 Uo. 14.

98 Uo.

99 Uo. 15.

100 Uo. 16.

Befejezés

Józef Piłsudski alakja a két világháború között azért vált fontossá Magyarországon, mert olyan katonai és politikai vezérként volt bemutatható, aki rendületlenül hitt abban, hogy a lengyel állam visszanyeri önállóságát és fontos európai hatalommá válik. Ehhez szorosan kapcsolódtak a lengyel nemzet „feltámadásával” és megerősödésével kapcsolatos üzenetek. A lengyel példát a kortársak egy része így biztatónak tekintette a magyarság számára is, vagyis hogy sohasem szabad feladni a nemzeti felemelkedésért folytatott küzdelmet, akkor sem, ha esetleg teljesen reménytelennek tűnik annak megvalósíthatósága. A korabeli értékelések szerint a magyaroknak példát kell venni a lengyelekről, akik nem adták fel, bíztak, hittek és elérték a céljukat. Ezt az üzenetet kiegészítették még a lengyel–magyar barátságra vonatkozó rendszeres utalások. Ez a két tényező magyarázza azt, hogy miért volt Józef Piłsudski megítélése pozitív Magyarországon.

Amennyiben ehhez a kérdéshez az európai kontextus felől közelítünk, akkor önmagában a vezérkultusz jelensége is magyarázat lehet, amely népszerű és elterjedt volt a korabeli Európában. A hazai közegben megjelent vezérkultuszok, az így létrejött vezérképek ugyanis külföldön is hatottak. Ennek mértéke azonban a forrásadottságok miatt nehezen vizsgálható. A magyar sajtóban közölt cikkek elemzése rámutat arra, hogy az európai politikai, katonai vezetőket – akár igen túlzó keretek között – a szövetséges és baráti országokban is tisztelgették. Ez történt Piłsudski esetében Magyarországon. Piłsudski recepcióját vizsgálva azt is kimondhatjuk, hogy a közös történelmi tapasztalatból táplálkozó antibolsevizmus is jelentős szerepet játszott abban, hogy pozitív kép alakult ki róla a magyar közgondolkodásban. A Népszava 1926 utáni negatív értékelése a korabeli nyilvánosság keretei között ugyan megjelenhetett, de mégsem válhatott meghatározóvá.

1939. szeptember 1-jét követően a magyar napilapokban jelentősen csökkent a Piłsudskival kapcsolatos cikkek száma. Lengyelország megszállása után elmaradtak a Piłsudski-kultuszt korábban fenntartó megemlékezések, így a magyar sajtó sem tudott beszámolni azokról.¹⁰¹ Eddigi kutatási eredményeim alapján magyarországi ünnepségekre sem került sor, vagy legalábbis ezekről a lapok már nem tájékoztatták olvasóikat.¹⁰² Mi állt mindennek a háttérében? Vizsgáljuk meg először a nemzetközi körülményeket.

Csáky István külügyminiszter 1939. május 14-én választási beszédet mondott Sopronban, amelyben külpolitikai kérdésekről beszélt. A tengelyhatalmak mellett Magyarország barátai közé sorolta Lengyelországot is, „amelynek őszintén kívánom – mondta a külügyminiszter –, hogy a nemzeti becsület és bölcsesség tényezőjének vezetése mellett megtalálhassa a béke és hatalmi fejlődés útját”.¹⁰³ E kijelentést később kritizálta a német külügyminisztérium. Csáky erre úgy reagált, hogy

101 *Hein, H.*: i. m. (3. jz.) 361.

102 *A Magyar Nemzet* 1943-ban pár sorban tudósított egy bajtársi összejövételről, amelyet a lengyel legionisták egyesülete szervezett. *Magyar Nemzet* 1943. máj. 16. 4.

103 *Pesti Hírlap* 1939. máj. 16. 3.

a magyar közvélemény lengyelbarátsága miatt tett ilyen kijelentést. Az esetből azonban kiderül: a lengyelek iránti nyilvános szimpátiakijelentések már hónapokkal 1939. szeptember 1-je előtt is diplomáciai kellemetlenséget okozhattak.¹⁰⁴ 1939 szeptemberét követően pedig a lengyelbarát cikkek megjelenése szinte lehetetlenné vált. Szeptembertől gyakran megjelentek olyan cenzúrautasítások, amelyek a lengyel menekültekkel és Lengyelországgal kapcsolatos hírek törlését kérték. Egy szeptember 18-i utasítás szerint a „lengyel asszonyok és gyermekek érdekében létesült társadalmi segélyakcióról” egyáltalán nem lehetett írni.¹⁰⁵ Ha mégis megjelentek ilyen hírek, akkor azok nem térhettek el az elvárt szempontoktól.¹⁰⁶ Így, ha voltak is 1939–1944 között Piłsudski-megemlékezések, a sajtó ezekről nem számolt be. Párhuzamként említhető, hogy a lengyel menekültekről szóló hírek sem kaptak érdemi sajtóvisszhangot, bár sor került a befogadásukra. A lengyel–magyar barátság 1939 szeptembere után sem veszítette el érvényét, azonban már nem lehetett a nyilvánosság előtt képviselni. A lengyelbarát egyesületek főként a két ország történelmi barátságát ápolták, s részükről a lengyelekhez és a Piłsudskihoz való viszony 1939 után sem módosult, csak nem kapott publicitást. A hallgatást erősítette az is, hogy a Molotov–Ribbentrop-paktum miatt (1941-ig) Magyarország Németországnak és a Szovjetunióknak is szövetségese volt, így az antibolsevizmus a magyarországi nyilvánosságban időlegesen háttérbe szorult.¹⁰⁷

A fentiekén túl megváltozott a Piłsudskira vonatkozó emlékezés funkciója is Magyarországon. Lengyelország megszállása után ugyanis már nem lehetett a magyar revíziós propaganda céljaira sikerrel használni a lengyel példát. A lengyel ‚feltámadással’ immár nem lehetett megtámogatni a magyar revíziós igényeket, egy bukott példa ugyanis a propaganda szempontjából használhatatlan. Továbbra is lehetett tisztelni Józef Piłsudski személyét, továbbra is el lehetett ismerni elért eredményeit, emlékezni lehetett a lengyelek elhunyt vezérére. Piłsudski és a lengyelek példája azonban már nem volt alkalmas a ‚magyar feltámadás’ realitásának igazolására. A revíziós propaganda eszközkészletéből így kikerült Józef Piłsudski idealizált alakja.

104 Ehhez ld. *Mitrovits Miklós*: Stanowisko rządu węgierskiego wobec wojny niemiecko–polskiejw roku 1939. In: „Henryk Sławik – Śląski bohater trzech narodów”. Red. Joanna Januszewska-Jurkiewicz–Lech Krzyżanowski. Cum Laude, Bielsko-Biała, 2015. 60–74.

105 Nem engedélyezem! A cenzúra bizottság dossziéjából. Összeáll., s. a. r. Márkus László–Szinai Miklós–Vásárhelyi Miklós. Kossuth, Bp., 1975. 63/23. (értsd: a 63. oldalon a 23. utasítás).

106 Ld. még pl. 61/13., 63/24., 64/26–27., 65/29., 68/42., 70/52., 77/80.

107 Ehhez ld. *Sipos Balázs*: Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat. Argumentum, Bp., 2011. 239–255.

DÁVID TURBUCZ
THE IMAGE OF PIŁSUDSKI IN INTERWAR HUNGARY

The person of Józef Piłsudski generated a cult around himself not only in his native Poland, but also in Hungary. The present paper examines, mainly on the basis of the press (daily papers), the image of Piłsudski in Hungary between 1919 and 1939. While both positive and negative images of him existed in Hungarian public opinion, the positive view enjoyed uncontested domination. This latter was projected by the analysed media on different occasions, such as the anniversaries connected to the person of Piłsudski.

*Turbucz Dávid (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet)*

CONTENTS

STUDIES

- Máté Kitanics–Erika Hancz–Tamás Tóth–Norbert Pap:
The Problem of Ottoman Antecedents to the Shrine of Turbék 1
- Ákos Kárbin: The Austro–Hungarian Bank
and the Antecedents of the Currency Reform in 1892 19
- Péter Vámos: Friendly Aid and Self-Reliance.
The Hungarian Geophysical Expedition in China, 1956–1962 47

WORKSHOP

- Judit Csáki: Chancellery and History Writing in 14th-Century Hungary.
A Survey of Research History 77
- Viktória Kovács: The Patrons of Lelesz 103
- János Rada: The Rhetoric of *Kulturkampf* and Protestantism in Hungarian Pamphlets 129
- Dávid Turbucz: The Image of Piłsudski in Interwar Hungary 145

- REVIEW ARTICLE 163

- COMMEMORATION 173

E számunk szerzői

BORHI LÁSZLÓ, az MTA doktora, tud. tanácsadó (MTA BTK TTI) • CSÁKÓ JUDIT PhD, tud. segédmunkatárs (MTA BTK TTI) • GÖZSY ZOLTÁN PhD, tszv. egy. docens (PTE) • HANCZ ERIKA, tud. segédmunkatárs (PTE) • KÁRBIN ÁKOS PhD, csoportvezető főlevéltáros (VERITAS Történetkutató Intézet) • KITANICS MÁTÉ PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • KOVÁCS VIKTÓRIA, tud. segédmunkatárs (MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport) • PAP NORBERT PhD, tszv. egy. docens (PTE) • RADA JÁNOS egy. tanársegéd (Miskolci Egyetem) • TÓTH TAMÁS PhD, geofizikus (Geomega Kft.) • TURBUCZ DÁVID PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • VARGA SZABOLCS PhD, főiskolai tanár (Pécsi Hittudományi Főiskola) • VÁMOS PÉTER, a nyelvtudomány (orientalisztika) kandidátusa, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
PTE = Pécsi Tudományegyetem

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható